

Kinderen in (echt)scheidingszaken. Nog een wereld te winnen?

Geeske Ruitenberg*

Kinderen verdienen bijzondere bescherming. Dat geldt ook voor kinderen die betrokken zijn bij (echt)scheidingen. Voor hun positie is veel aandacht en er zijn allerlei plannen ontwikkeld om deze te verbeteren. Betekent dit dat kinderen nu voldoende worden beschermd? Of valt op dit punt nog een wereld te winnen?

1 Inleiding

De Rode Draad heeft dit jaar als centraal thema 'Beschermenswaardige partijen'. Deze bijdrage gaat over een partij die zeker beschermenswaardig is, namelijk

het kind, en meer specifiek over kinderen in (echt)scheidingszaken.¹ Dat kinderen bijzondere bescherming verdienen, volgt uit verschillende internationale regelingen. Ook het nationale recht bevat diverse bepalingen die ervoor moeten zorgen dat bij (echt)scheiding de belangen van daarbij betrokken kinderen worden beschermd. Die bescherming is tweeledig. In deze zaken dienen de belangen van kinderen (inhoudelijk) te worden beschermd en kinderen dienen zelf invloed te kunnen hebben op beslissingen die over hen genomen worden (procedureel). De afgelopen jaren is voor (v)chtscheidingen en de rechtspositie van kinderen zowel in de media als de politiek veel aandacht geweest. Heeft dit tot gevolg gehad dat kinderen nu in toereikende mate

worden beschermd? Of valt er nog een wereld te winnen? Hierna wordt eerst kort een internationaal kader geschetst (§ 2). Daarna volgt een bespreking van enkele initiatieven op het terrein van (echt)scheidingen van de afgelopen jaren (§ 3). Vervolgens wordt meer specifiek ingegaan op de positie van kinderen in (echt)scheidingszaken (§ 4) en worden enkele aandachtspunten genoemd waarop moet worden gelet bij de verdere ontwikkeling van plannen om kinderen in (echt)scheidingszaken beter te beschermen (§ 5). Daarna volgen enkele slotopmerkingen (§ 6).

De afgelopen jaren is voor (v)chtscheidingen en de rechtspositie van kinderen zowel in de media als de politiek veel aandacht geweest. Heeft dit tot gevolg gehad dat kinderen nu in toereikende mate worden beschermd? Of valt er nog een wereld te winnen?

* Mr.dr. G.C.A.M. Ruitenberg is als universitair docent verbonden aan de afdeling Privaatrecht van de Vrije Universiteit Amsterdam.

¹ Gekozen is voor het gebruik van de term '(echt)scheiding', omdat niet alleen ouders van kinderen die met elkaar gehuwd zijn of met elkaar een geregistreerd partnerschap hebben uit elkaar gaan, maar ook ouders van kinderen met een informele/samenwonenrelatie hun relatie beëindigen.
² Maar liefst 196 staten zijn partij bij dit verdrag. Zie https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en (laatst geraadpleegd 25 februari 2020).

- 3 De zogenoemde 3 p's. S. Meuwese, 'De dynamiek van het kinder-rechtenverdrag', *FJR* 2004/42.
- 4 Committee on the Rights of the Child, General Comment no. 12 (2009) The right of the child to be heard, *CRC/C/GC/12*, § 52.
- 5 General Comment no. 12 (2009), § 52.
- 6 Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 November 2010.
- 7 'No age limit is set in these guidelines, as it tends to be too rigid and arbitrary and can have truly unjust consequences.' Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 November 2010 and explanatory memorandum, § 96.
- 8 Guidelines on child-friendly justice and explanatory memorandum 2010, § 97.
- 9 Bijvoorbeeld EHRM 11 juni 2013, 20255/12, (*Prizzia tegen Hongarije*), r.o. 48.
- 10 Zie onder meer T. Liefwaard & S. Rap, 'Hoezo kindvriendelijk? Over "child-friendly justice" ter bevordering van effectieve participatie van kinderen in juridische procedures en besluitvorming', *FJR* 2018/41, p. 180 en bijvoorbeeld EHRM 2 februari 2016, no. 71776/12 (*N.T.s. v. Georgia*).
- 11 Citaat afkomstig uit Platform Scheiden zonder Schade, *Scheiden...en de kinderen dan? Agenda voor actie*, Den Haag, februari 2018, p. 8.
- 12 M.V. Antokolskaia e.a., *Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding. Een rechtsvergelijkend en sociaalwetenschappelijk perspectief*, Den Haag: Boom juridisch 2019, p. 1. Zie voor een overzichtartikel van onderzoek over de oorzaken van conflictscheidingen M.J. ter Voert, T. Geurts & L.E.H.P. van Lierop, 'De complexiteit van conflictscheidingen: onderzoek naar risicofactoren en knelpunten', *FJR* 2019/42.
- 13 *Kamerstukken II* 2016/17, 33836, nr. 21, p. 1.
- 14 *Kamerstukken II* 2016/17, 33836, nr. 21, p. 1.
- 15 Raad voor de Rechtspraak, *Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen*, 10 oktober 2016 (hierna: Visiedocument Rechtspraak 2016), p. 33.
- 16 Visiedocument Rechtspraak 2016, p. 34. De Raad voor de rechtspraak doet als suggestie om dit te bereiken onder meer het voorstel om gezamenlijk met ketenpartners te komen tot een landelijk uniform hulpaanbod. Visiedocument Rechtspraak 2016, p. 33.
- 17 Rapport Platform Scheiden zonder schade, *Scheiden...en de kinderen dan? Agenda voor actie*, februari 2018. Deze bijdrage richt zich, om

2 Internationaal recht

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (verder: IVRK), dat bijna universeel geldend is,² bevat een groot aantal bepalingen die kinderen rechten geven en zijn bedoeld om kinderen voorzieningen te bieden, hen te beschermen en inspraak te geven in kwesties die hen aangaan (*provision, protection and participation*).³ Binnen het kader van een (echt)scheidingsprocedure zijn diverse kinderrechten van belang waarvan er hieronder enkele worden benoemd. Zo is bijvoorbeeld artikel 3 IVRK relevant, waarin staat dat de belangen van kinderen bij alle maatregelen die hen betreffen voorop dienen te staan. Artikel 9 IVRK geeft aan dat kinderen en ouders in beginsel niet van elkaar mogen worden gescheiden. Daaruit vloeit voort dat kinderen het recht hebben om hun ouders te zien, tenzij dit niet in hun belang is. Ook artikel 12 IVRK, waaruit volgt dat kinderen in gerechtelijke procedures die hen betreffen in de gelegenheid moeten worden gesteld om te worden gehoord, is van toepassing in (echt)scheidingsprocedures. Het Comité voor de Rechten van het Kind, dat toeziet op de naleving van het IVRK, heeft in General Comment nr. 12 specifiek ten aanzien van (echt)scheidingen aangegeven dat '[...] all legislation on separation and divorce has to include the right of the child to be heard by decision makers and in mediation processes'.⁴ De vraag of een kind in staat is om zijn of haar mening te uiten, moet volgens het Comité worden beantwoord op grond van een '[...] case-by-case basis, since it refers to age and maturity, and for this reason requires an individual assessment of the capacity of the child'.⁵ Kinderen die in staat zijn om hun mening te vormen zouden dus, ongeacht hun leeftijd, daartoe de mogelijkheid moeten hebben.

Niet alleen het IVRK, maar ook diverse andere regelingen, waaronder de Guidelines on Child-Friendly Justice⁶ van de Raad van Europa, bevatten regels over het betrekken van kinderen bij procedures die hen betreffen en de wijze waarop dergelijke procedures 'kindvriendelijk' kunnen worden ingericht. De Guidelines bevatten bewust geen leeftijdsgrens.⁷ Wel wordt daarin erkend dat leeftijd, met name bij jonge kinderen, een belangrijke rol kan spelen. Daarom worden staten aangemoedigd om ervoor te zorgen dat volwassenen

namens (met name jonge) kinderen voor hun belangen kunnen opkomen en hun rechten kunnen verdedigen.⁸ Ook het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft herhaaldelijk aangegeven dat in alle beslissingen aangaande kinderen '[...] their best interests are of paramount importance'⁹ en dat kinderen recht hebben op 'effectieve participatie'.¹⁰

Al geruime tijd heerst de gedachte dat de Nederlandse samenleving, in meer of mindere mate, tekortschiet als het gaat om de zorg voor en bescherming van kinderen in (complexe) (echt)scheidingsituaties

3 Tal van initiatieven

Nederland dient zich binnen het kader van (echt)scheidingen aan de bovengenoemde internationale rechten en verplichtingen te conformeren. Het is echter nog niet zo eenvoudig om hieraan binnen de (echt)scheidingscontext te voldoen, zoals blijkt uit het volgende citaat: 'Iedereen heeft het over "het belang van het kind". Het probleem is dat iedereen hier een eigen visie op heeft en het in de praktijk lang niet altijd duidelijk is wat "in het belang van het kind" is'.¹¹ Al geruime tijd heerst de gedachte dat de Nederlandse samenleving, in meer of mindere mate, tekortschiet als het gaat om de zorg voor en bescherming van kinderen in (complexe) (echt)scheidingssituaties. Het onderwerp 'vechtscheidingen' staat sinds enkele jaren hoog op de politieke agenda en krijgt tevens veel aandacht van beleidsmakers en in de media.¹² Zo is in 2016 door de overheid een zogenoemde Divorce Challenge uitgeschreven waarin werd gevraagd '[...] om met vernieuwende ideeën te komen om een groot maatschappelijk probleem – kinderen die schade lijden door een complexe scheiding – aan te pakken'.¹³ Dit leverde meer dan 500 inzendingen op.¹⁴

In 2016 kwam de Raad voor de rechtspraak (verder: de Raad) met een visiedocument over (echt)scheiding van ouders met kinderen, omdat de Raad het van groot (maatschappelijk) belang acht dat minder kinderen door de (echt)schei-

ding van hun ouders beschadigd raken. Voor de Raad is het uitgangspunt dat de belangen van de betrokken kinderen bij de procedures rondom de (echt)scheiding voldoende gewaarborgd worden.¹⁵ Er moet worden gezocht naar de optimale manier om enerzijds te waarborgen dat een kind een stem heeft, maar er anderzijds voor te zorgen dat een kind niet ondersneeuwt in een belangenstrijd tussen de ouders en extra of onnodig wordt belast. Het belang van het kind moet in iedere stap van het proces worden meegenomen op een wijze die geen belasting voor het kind vormt. Voor het adequaat vormgeven aan de positie en stem van het kind is het, volgens de Raad, nodig dat alle betrokken volwassenen hun verantwoordelijkheid nemen en indien nodig met elkaar overleggen en samenwerken.¹⁶

In 2017 is het Platform Scheiden zonder schade (hierna: Platform) opgericht dat in 2018 een 'Agenda voor actie' heeft gepresenteerd waarin voorstellen staan om de ambitie 'scheiden zonder schade' te realiseren.¹⁷ De voorstellen van dit platform richten zich niet alleen op de (echt)scheidings)procedure zelf (fase 4: rechtsgang), maar ook op de fasen die daaraan voorafgaan (fase 1: begin ouderschap, fase 2: relatieproblemen, fase 3: uit elkaar) en daarna (fase 5: na de scheiding). Het Platform heeft onder meer geconstateerd dat in het rechtssysteem rond scheiden het belang van het kind niet centraal staat. Het huidige juridische proces zou niet voldoende aanzetten tot de-escalatie: procedures kunnen conflicten intensiveren, 'gevechten' tussen de ouders zouden soms door of in procedures ontstaan en de positie van het kind zou niet goed uit de verf komen. Daarom moet, aldus het Platform, een betere op de-escalatie gerichte rechtsgang worden ontwikkeld, waarin de behoeften van zowel de scheidende ouders als de behoeften, positie en belangen van kinderen meer gewaarborgd worden.¹⁸ Als 'acties' om dit te bereiken stelt het Platform onder andere voor om te experimenteren met procedures via een neutrale gezinsvertegenwoordiger en met gedragswetenschappers die de rechter bijstaan. Om de positie en stem van het kind in het proces te verbeteren zou ervoor moeten worden gezorgd dat er een betere afstemming en samenwerking is tussen de betrokken instanties (rechtspraak, advocatuur, Raad voor de Kinderbescherming).¹⁹

Verder zijn nog tal van initiatieven ontwikkeld die gemeen hebben dat zij het belang en de positie van het kind in de (echt)scheidingsprocedure centraal stellen.²⁰ Dit maakt duidelijk dat de wens om ten aanzien van (de bescherming van kinderen in) (echt)scheidingsprocedures verbeteringen door te voeren, breed gedragen wordt.

De wetgever heeft niet duidelijk gemaakt hoe kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan moeten worden betrokken en vanaf welke leeftijd

4 Kinderen in (echt)scheidingszaken

Het ouderschapsplan

Aandacht voor de stem en positie van kinderen in (echt)scheidingszaken is niet alleen iets van de laatste jaren. Ook al daarvoor is een ontwikkeling doorgegaan waardoor steeds meer waarde werd gehecht aan het belang van het kind om een (goede) relatie met beide ouders na de scheiding te hebben.²¹ Zo zijn ouders sinds 1 april 2009 verplicht om voor hun minderjarige kinderen een ouderschapsplan op te stellen als zij scheiden. In dat plan moeten minimaal afspraken staan over: (1) de verdeling van zorg- en opvoedingstaken, (2) de wijze waarop de ouders elkaar informeren en raadplegen over gewichtige aangelegenheden met betrekking tot de kinderen en (3) de kosten van verzorging en opvoeding van de kinderen.²² De kinderen moeten bij het opstellen van het ouderschapsplan worden betrokken.²³

Dit lijkt (in theorie) voor kinderen goed geregeld te zijn, maar de praktijk is weerbarstiger. Zo heeft de wetgever niet duidelijk gemaakt hoe kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan moeten worden betrokken en vanaf welke leeftijd.²⁴ Volgens Smits is het zo dat

'[...] de opvatting dat participatie van het kind uitgangspunt dient te zijn bij beslissingen binnen het scheidingsproces, niet althans onvoldoende wordt erkend binnen het Nederlandse rechtstelsel. Het kind kan weliswaar binnen bepaalde kaders worden betrokken bij beslissingen die hem betreffen, maar van een expliciet recht op participatie is geen sprake.'²⁵

de omvang te beperken, met name op fase 4.

- 18 Rapport Platform Scheiden zonder schade 2018, p. 15.
 19 Rapport Platform Scheiden zonder schade 2018, p. 23.
 20 Zie L. Coenraad, 'Kroniek Familieprocesrecht', *FJR* 2018/43, p. 194. Zie voor diverse andere voorbeelden tevens Rapport Platform Scheiden zonder schade 2018, p. 34-36.
 21 Antokolskaia e.a. 2019, p. 15 en M. Tomassen-van der Lans, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking* (diss. Amsterdam VU), Den Haag: Juridische uitgevers 2015, p. 31.
 22 Zie art. 815 lid 3 Rv, art. 828 Rv en art. 1:247a BW. Ook indien het gezag gezamenlijk door de juridische ouder van een kind en een niet-ouder wordt uitgeoefend, dient een ouderschapsplan te worden opgesteld.
 23 Art. 815 lid 4 Rv.
 24 In de praktijk wordt een LOVF-richtlijn (LOVF staat voor Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en jeugdrecht) toegepast waarin zes jaar als leeftijdsgrens wordt gehanteerd. V.M. Smits, *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan* (diss. Tilburg), Apeldoorn/Antwerpen: Maklu Uitgevers 2015, p. 200.
 25 Smits 2015, p. 211.
 26 Smits 2015, p. 289.
 27 Art. 1:247a BW jo art. 815 lid 2 en 3 Rv.
 28 Pas als de ouders een geschil hebben over de gezagsuitoefening en dit voorleggen aan de rechtbank zal de rechtbank toetsen of een ouderschapsplan is gemaakt. Art. 1:253a lid 3 BW. Als dit niet gemaakt is, houdt de rechter de zaak aan. In de praktijk is de rechtspraak echter terughoudend met het aanhouden van de zaak. Visiedocument Rechtspraak 2016, p. 37.
 29 Hoeveel kinderen betrokken zijn bij een situatie waarin ouders hun informele relatie beëindigen is niet precies duidelijk. Volgens de Factsheet Scheidingen 2018 (M. ter Voert, *Scheidingen 2018. Gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand* (Factsheet 2019-1), Den Haag: WODC 2019), p. 2 zijn in 2016 bijna 50.000 stellen met minderjarige kinderen uit elkaar gegaan. Daarbij waren 50.000 minderjarige kinderen uit een huwelijk/geregistreerd partnerschap betrokken en 36.000 kinderen uit een samenwoningrelatie.
 30 S. de Bruijn, A. Poortman & T. van der Lippe, 'Formerly cohabiting parents and parenting plans: Who makes the effort?', *Family & Law* juni 2016, DOI: 10.5553/FenR/000028.
 31 Smits 2015, p. 248.
 32 Visiedocument Rechtspraak 2016, p. 36.
 33 Zo gaven rechters aan meer informatie te krijgen om te beslissen en bleken kinderen zich vaker te melden voor een kindgesprek.
 34 Zie www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/

Rechtbank-Overijssel / Nieuws / Paginas / Proef-kinderen-betrekken-ouderschapsplan-succesvol-afgerond.aspx.

35 S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation. Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation* (diss. Utrecht), 2018, p. 107, 108.

36 Art. 809 Rv. Volgens de Hoge Raad kan echter op basis van een beperkt aantal gronden van dit horen worden afgezien. HR 1 november 2013, *NJ 2014/24*, m.nt. S.F.M. Wortmann. In alimentatiezaken worden kinderen in beginsel niet vanaf twaalfjarige, maar vanaf zestienjarige leeftijd uitgenodigd.

37 Ter informatie voor de kinderen heeft de Raad voor de rechtspraak een brochure uitgegeven. Raad voor de rechtspraak, *Kindgesprek*, oktober 2018.

38 Visiedocument Rechtspraak 2016, p. 30.

39 Visiedocument Rechtspraak 2016, p. 31.

40 De rechter kan hen wel horen, maar hoeft dit niet te doen.

41 De staatscommissie Herijking Ouderschap heeft bijvoorbeeld in december 2016 de aanbeveling gedaan om kinderen voortaan vanaf achtjarige leeftijd in de gelegenheid te stellen om te worden gehoord in afstammings- en gezagsprocedures en de overheid geadviseerd zich ook breder te bezinnen op de positie van minderjarigen in het Nederlandse procesrecht. Staatscommissie Herijking Ouderschap, *Rapport Kind en ouders in de 21ste eeuw*, Den Haag december 2016, p. 392.

42 Zo worden door de rechtbank Amsterdam kinderen in diverse zaken al vanaf achtjarige leeftijd opgeroepen (Coenraad 2018, p. 196) en is het in Den Haag in internationale kinderonvoeringszaken al jaren gebruikelijk om kinderen vanaf zesjarige leeftijd te horen (G.C.A.M. Ruitenbergh, 'De interpretatie van de weigeringsgronden uit het Haags Kinderonvoeringsverdrag in Nederland: een tussenstand na ruim 25 jaar', *Family & Law* november 2016, DOI: 10.5553/FenR/000029. Soms worden zelfs kinderen die jonger zijn gehoord. Zie bijvoorbeeld rechtbank Den Haag 1 december 2015, ECLI: NL:RBDHA:2015:13729).

43 M.R. Bruning e.a., *Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020.

44 M. Bruning, 'De praktijk van het hoorrecht van minderjarigen: verbeteringen wenselijk?', in: C. Jeppesen de Boer & C. Mol (red.), *Actuele ontwikkelingen in het familierecht. Veertiende UCERF symposium*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2020, p. 92.

45 Zie bijvoorbeeld T. Liefwaard & S. Rap, 'Hoezo kindvriendelijk? Over "child-friendly justice" ter bevordering van effectieve participatie van kinderen in juridische procedures

Smits pleit voor aanvulling van de wettekst van artikel 815 lid 4 Rv waardoor de participatie van kinderen bij het ouderschapsplan meer optimaal kan worden verzekerd.²⁶

Een ander aandachtspunt is dat voor lang niet alle kinderen een ouderschapsplan hoeft te worden opgesteld. Deze verplichting geldt bijvoorbeeld niet als de ouders een informele relatie (dat wil zeggen dat zij geen huwelijk of geregistreerd partnerschap hebben) beëindigen en geen gezamenlijk gezag over hun kinderen hebben. Indien de ouders hun informele relatie verbreken en er, door middel van het laten maken van een aantekening in het gezagsregister, wél voor hebben gezorgd dat ze gezamenlijk het gezag uitoefenen, zijn zij wel verplicht om een ouderschapsplan op te stellen.²⁷ Een probleem hierbij is echter dat er, anders dan bij het beëindigen van een formele relatie, op dat moment niemand is die toetst of zij zich aan deze verplichting houden en, als er een ouderschapsplan is gemaakt, controleert of hun kinderen bij het opstellen hiervan betrokken zijn geweest.²⁸ De ouders hoeven voor het beëindigen van hun informele relatie immers niet naar de rechter. Dit heeft tot gevolg dat diverse kinderen buiten de boot vallen.²⁹ Uit onderzoek blijkt dat ongeveer de helft van de samenwonende ouders een ouderschapsplan maakt.³⁰

Indien ouders hun formele relatie beëindigen, controleert de rechter of een ouderschapsplan is opgesteld. Wie denkt dat daarmee de belangen van de betrokken kinderen automatisch voldoende zijn gewaarborgd, komt echter bedrogen uit

Indien ouders hun formele relatie (dat wil zeggen hun huwelijk of geregistreerd partnerschap) beëindigen, controleert de rechter of een ouderschapsplan is opgesteld. Wie denkt dat daarmee de belangen van de betrokken kinderen automatisch voldoende zijn gewaarborgd, komt echter bedrogen uit. Het ouderschapsplan wordt door de rechter in de praktijk namelijk slechts marginaal getoetst. Zeer marginaal wordt gekeken of kinderen bij het opstel-

len van het ouderschapsplan betrokken zijn geweest. Als een standaardzin is geformuleerd dát ze zijn betrokken, volstaat dit zonder dat rechters toetsen of, en zo ja op welke wijze, daaraan daadwerkelijk invulling is gegeven.³¹ Alleen als de door de ouders gemaakte afspraken met het oog op de belangen van de betrokken kinderen grote vragen oproepen, komt de rechter in actie. Hetzelfde geldt als uit gesprekken van de rechter met de kinderen zelf duidelijk wordt dat ouders zich niet aan de gemaakte afspraken houden of de kinderen niet bij het maken van die afspraken betrokken zijn geweest en graag andere afspraken zouden maken.³² In deze praktijk lijkt inmiddels echter enige verandering te komen. Zo heeft de rechtbank Overijssel, locatie Zwolle, in het kader van een *pilot* een jaar lang advocaten en ouders in echtscheidingsprocedures actief gevraagd naar de wijze waarop zij de kinderen bij het ouderschapsplan hebben betrokken (gevraagd is naar het zogenoemde bruggesprek dat zij met de kinderen moeten voeren). De ervaringen zijn positief.³³ Afhankelijk van de uitkomsten van het evaluatieonderzoek, kan het zijn dat het landelijk overleg van familierechters zal besluiten deze werkwijze landelijk in te voeren.³⁴

Verder is van belang dat uit (empirisch) onderzoek blijkt dat, anders dan was beoogd, over het algemeen het verplichte ouderschapsplan geen invloed heeft op het welzijn van kinderen en evenmin op [...] het aantal procedurele conflicten, de mate waarin het kind wordt betrokken bij het opstellen van de afspraken, de mate van tevredenheid en naleving van de afspraken, of het contact tussen de ouders na scheiding'.³⁵

Kortom, de invoering van het verplichte ouderschapsplan is als het gaat om de bescherming van de belangen van kinderen, in ieder geval op een aantal punten, minder effectief geweest dan vooraf wellicht gedacht of gehoopt werd.

Het horen van kinderen

Indien ouders hun formele relatie willen beëindigen, krijgen hun kinderen die tussen de twaalf en achttien jaar oud zijn een uitnodiging voor een gesprek met de rechter.³⁶ Zij kunnen met de rechter praten, hun mening in plaats daarvan schriftelijk kenbaar maken of ervoor kiezen om niets van zich te laten horen.³⁷ Het doel van

het gesprek met de rechter is dat het kind de rechter zijn/haar mening kan laten weten en dat de onderliggende motieven daarvan en de omstandigheden waarin hij of zij verkeert, kenbaar worden.³⁸ Een zakelijke samenvatting van de mening van het kind wordt tijdens de zitting met de ouders gedeeld.³⁹ Kinderen die jonger zijn dan twaalf jaar krijgen in beginsel geen uitnodiging van de rechter.⁴⁰ Dit heeft tot gevolg dat de mening van die kinderen in echtscheidingsprocedures doorgaans niet door de rechter wordt gehoord. De afgelopen jaren gaan in de (juridische) literatuur diverse stemmen op om de leeftijdsgrens voor het horen van kinderen te verlagen.⁴¹ Daarnaast worden in de praktijk ook nu soms al lagere leeftijdsgrenzen gehanteerd.⁴² In een recent, uitvoerig WODC-onderzoek naar het hoorrecht van minderjarigen⁴³ wordt geconcludeerd dat het wenselijk zou zijn om de leeftijdsgrens voor het horen te verlagen naar acht jaar, met daarbij de kanttekening dat dit geen absolute, maar flexibele grens in de wetgeving en uitvoeringspraktijk zou moeten zijn.⁴⁴ Als de wet op dit punt gewijzigd zou worden, zou dit betekenen dat ook in (echt)scheidingszaken kinderen in de toekomst niet pas vanaf twaalfjarige leeftijd, maar al vanaf achtjarige leeftijd hun stem kunnen laten horen in de (echt)scheidingsprocedure.

De afgelopen jaren is er veel aandacht geweest voor zogenoemde 'kindvriendelijke' procedures en zijn ten aanzien daarvan diverse verbeteringen doorgevoerd

Hoe krijgt het kind een stem?

Het is niet alleen belangrijk dat kinderen worden gehoord, maar ook de manier waarop dit gebeurt is van belang. De afgelopen jaren is er veel aandacht geweest voor zogenoemde 'kindvriendelijke' procedures⁴⁵ en zijn ten aanzien daarvan diverse verbeteringen doorgevoerd, zoals het creëren van 'kindvriendelijkere' ruimtes om kinderen te horen. De gerechtshoven hebben een zogenoemde professionele standaard kindgesprekken ontwikkeld die uitgangspunten voor rechters bevat voor het voeren van kindgesprekken in familiezaken.⁴⁶ Het doel van deze standaard is om

ervoor te zorgen dat kwalitatief goede en effectieve kindgesprekken plaatsvinden en de standaard draagt bij aan uniformering van de werkwijze voor gerechtshoven.⁴⁷

Ook wordt meer de nadruk gelegd op het gebruiken van kindvriendelijke taal. De rechter dient niet alleen als met het kind gesproken wordt het taalgebruik aan te passen, maar ook in schriftelijke uitspraken die worden gedaan.⁴⁸

Verder zijn, ook in echtscheidingsprocedures, de mogelijkheden om een bijzondere curator te benoemen, vergroot⁴⁹ en is de rol van de bijzondere curator geprofessionaliseerd.⁵⁰ Een bijzondere curator dient de belangen van het kind zelfstandig te behartigen en het kind zowel in als buiten rechte te vertegenwoordigen.⁵¹ Een bijzondere curator kan er dus voor zorgen dat het belang van het kind inhoudelijk duidelijk naar voren wordt gebracht en kan het kind helpen om de eigen visie op diens belang te verwoorden. Tegenwoordig worden niet alleen juristen, maar ook gedragswetenschappers tot bijzondere curator benoemd. Juist voor (complexe) scheidingssituaties zijn er aanwijzingen dat zij betere resultaten boeken dan juristen.⁵² Er gaan stemmen op om de positie van de bijzondere curator in scheidingzaken verder te versterken en uit te bouwen.⁵³

Uiteraard zijn er nog veel meer personen en instanties die een rol (kunnen) spelen bij de behartiging van belangen van en het geven van een stem aan kinderen in (echt)scheidingsprocedures, zoals bijvoorbeeld de Raad voor de Kinderbescherming (die rechters van advies kan voorzien),⁵⁴ mediators en (familie)advocaten.⁵⁵ Er is opgemerkt dat kinderen soms niet alleen klem zitten in een belangenstrijd tussen hun ouders, maar in situaties waarin vele instanties betrokken zijn, ook in een falend systeem van instellingen en professionals. Die instellingen en professionals zouden elkaar moeten weten te verstaan en vinden.⁵⁶

Verder dient te worden opgemerkt dat al vele jaren een discussie gaande is over de (in)formele rechtsingang van minderjarigen. Die discussie gaat het bestek van deze bijdrage echter ver te buiten en blijft daarom verder onbesproken.⁵⁷

Al met al zijn de afgelopen jaren de nodige (kindvriendelijke) wijzigingen doorgevoerd ten aanzien van de wijze waarop kinderen worden gehoord. Desalniettemin blijkt uit het hiervoor genoemde

en besluitvorming', *FJR* 2018/41, p. 186. Volgens de auteurs draait het bij kindvriendelijke procedures in de kern 'om adequate informatie en betrokkenheid vooraf, tijdens en na besluitvorming die kinderen raakt'.

46 De standaarden die ontwikkeld zijn, bevatten uitgangspunten voor rechters. Dit betekent dus dat zij hiervan onder omstandigheden kunnen afwijken. G.W. Brands-Bottema, 'De ontwikkeling van professionele standaarden in de familie- en jeugdrechtsspraak', *EB* 2019/93, p. 200. De professionele standaard kindgesprekken (versie 9 december 2016) is te vinden op www.rechtspraak.nl.

47 Professionele standaard kindgesprekken (versie 9 december 2016), p. 1.

48 J.H. Lieber, 'De rechter en de taal van het kind', *FJR* 2018/40, p. 179.

49 C.A.R.M. van Leuven & I.J. Pieters, 'Stichting Bijzondere Curator Nederland', *Tijdschrift Relatiericht en praktijk* 2018/201, p. 39.

50 Zie *Werkproces Benoeming Bijzondere Curator o.g.v. artikel 1:250 BW*, in werking getreden op 1 april 2014, de *Beroepscode bijzondere curator in Jeugdzaken* en het *Profiel bijzondere curator in Jeugdzaken*. Zie www.bczj.nl en www.stichtingben.nl.

51 Art. 1:250 BW. Op art. 1:212 BW, over de bijzondere curator in afstammingszaken, wordt niet ingegaan. Antokolskaia e.a. 2019, p. 65. Behalve een bijzondere curator kan een kind (en kunnen ook de ouders) in een scheidingsprocedure worden begeleid en ondersteund door een kindbehartiger. Een kindbehartiger hoeft, anders dan de bijzondere curator, niet door de rechter te worden benoemd en heeft geen wettelijke grondslag. Een kindbehartiger praat met het kind, de ouders en eventuele anderen en adviseert, maar biedt niet zelf therapie of behandeling. Gecertificeerde instellingen die met complexe scheidingen te maken hebben, zouden de afgelopen jaren steeds vaker van deze mogelijkheid gebruikmaken. M. Lips & M. Spekschoor, 'De stem van het kind in (echt)scheidingsprocedures. Inschakeling van bijzondere curator in jeugdzaken of kindbehartiger', *Tijdschrift Conflictthering* 2019, afl. 1.

52 M. Valenkamp, E. Sondorp & A. van Montfoort, *Pilot bijzondere curator/ gedragsdeskundige in de rechtbank Zeeland-West-Brabant, locatie Breda. Het belang van het kind in complexe scheidingen* (Raad voor de rechtspraak, Research Memoranda 2017, nr. 1), Den Haag: Sdu Uitgevers 2017, p. 17, 18. Ook Smits pleit in haar proefschrift voor een grotere rol voor gedragsdeskundigen bij het scheidingsproces ter ondersteuning van het kind bij problematische scheidingen. Smits 2015, p. 289, 290.

53 Zie Rapport Platform Scheiden zonder schade 2018, p. 23 en Antokolskaia e.a. 2019, p. 67, 68.

- 54 Zie over de rol van de Raad bijvoorbeeld Y. ten Kate, 'Een gezagsbeëindigende maatregel in echtscheidingsituaties, mag dat?', *FJR* 2019/60.
- 55 Zie over (een interessante discussie met betrekking tot) de rol van advocaten binnen de echtscheidingsprocedure: C. Forder, 'Liever advocaten', *NJB* 2019/1559, A. Rouvoet, 'Reactie op "Liever advocaten" van Caroline Forder', *NJB* 2019/2054 en C. Forder, 'Naschrift', *NJB* 2019/2055.
- 56 L. Klaver, 'Wat is de meerwaarde van de bijzondere curator?', *FJR* 2018/34, p. 153.
- 57 Zie hierover onder meer E. Jansen, 'De eigen(aardige) procesbevoegdheid van de minderjarige', *NJB* 2016/1563, M.H.L. van den Hoogen & P.J. Montanus, 'Hoe staat het anno 2017 met de informele rechtsingang?', *FJR* 2017/62 en meer uitgebreid Bruning e.a. 2020.
- 58 Bruning 2020, p. 91, 92.
- 59 J. van der Hoeven, 'Kind en recht-spraak', *FJR* 2018/38, p. 169.
- 60 H. Holtjer, R.R.J.A. Olie-Hallmans & J.A.M. Hendriks, 'Contactverlies met een ouder na scheiding, vanuit sociaalwetenschappelijk perspectief', *Tijdschrift Relatierecht en Praktijk* 2019, afl. 8, p. 62-71, p. 70. 'Luisteren naar een kind' moet niet worden geïnterpreteerd als 'doen wat het kind zegt', zo stellen de auteurs. Ten aanzien van pubers heeft Hendriks aangegeven dat als ouders er niet samen uitkomen hoe zij na (echt)scheiding invulling gaan geven aan hun ouderrol, dit een grote druk legt op kinderen, omdat ze dan eigenlijk van hun kinderen een keuze vragen die zij op dat moment niet kunnen maken. J.A.M. Hendriks, 'Kan ik het nou eens een keer zelf bepalen? Zorg- en contactregelingen met pubers', *Tijdschrift Relatierecht en Praktijk* 2018/137, p. 36.
- 61 Antokolskaia e.a. 2019, p. 326, 327.
- 62 Zie bijvoorbeeld Antokolskaia e.a. 2019.
- 63 Dit geldt ook voor afspraken die niet in de vorm van een ouderschapsplan zijn gemaakt.
- 64 Zie over het dynamische karakter van het ouderschapsplan Antokolskaia e.a. 2019 en tevens B.E.S. Chin-A-Fat, 'Naleving van omgang na scheiding en pijlers onder de brug', *EB* 2019/80, p. 178, 180.
- 65 Antokolskaia e.a. 2019, p. 323 en Chin-A-Fat 2019, p. 180.
- 66 A. Scholten-Martalas, *Alternative Dispute Resolution Post-Divorce or Family Separation. Parenting Coordination: A Blueprint for its Regulation in South Africa and its Introduction in the Netherlands* (diss. Utrecht), 2018. Zie tevens J.A. van Keulen, 'Parenting Coordination in Nederland?', *REP* 2019/586.
- 67 C.G. Jeppesen de Boer, 'Het Familie-rechtshuis. Digitaal scheiden op z'n Deens', *Tijdschrift Relatierecht en Praktijk* 2020/95.

WODC-onderzoek naar het hoorrecht, dat er nog wel het een en ander kan worden verbeterd. Zo zou bijvoorbeeld nog meer aandacht moeten worden besteed aan de setting waarin kinderen worden gehoord, de wijze waarop de beslissing van de rechter aan het kind wordt teruggekoppeld en zou het kind beter moeten worden geïnformeerd over de inhoud van de procedure en gang van zaken.⁵⁸

5 Hoe nu verder?

Bij de verdere ontwikkeling van plannen op het terrein van (echt)scheidingen dient er rekening mee te worden gehouden dat het weliswaar belangrijk is dat kinderen een stem hebben, maar dat het betrekken van kinderen bij procedures niet alleen maar voordelen heeft. Er dient enige behoedzaamheid te worden betracht. Het veruimen van mogelijkheden om die stem te laten horen kan er bijvoorbeeld toe leiden '[...] dat kinderen door ouders "op pad worden gestuurd" voor een goedkope procedure'⁵⁹ doordat ouders niet zelf een rechtszaak beginnen, maar dit overlaten aan hun kind (dat daarvoor gefinancierde rechtsbijstand krijgt). Bovendien geldt dat wat het kind wil, niet altijd in diens belang is.⁶⁰

Verder is het niet alleen belangrijk dat in het hele proces rondom scheiding meer belang wordt gehecht aan de participatie, behoeften en een goede ondersteuning van kinderen, maar geldt dat zeker ook voor de periode na de (echt)scheiding.⁶¹ De nakoming van gemaakte afspraken blijkt in de praktijk de nodige problemen op te leveren.⁶² Ouders, maar ook anderen, zullen zich ervan bewust moeten zijn dat het ouderschapsplan⁶³ een dynamisch karakter moet hebben. Kinderen ontwikkelen zich en omstandigheden wijzigen, waardoor na de scheiding telkens nieuwe afspraken moeten worden gemaakt over (de belangen van) en met (inspraak van) de kinderen. Dit is een dynamisch proces waarbij de belangen van de betrokken kinderen telkens opnieuw moeten worden gewogen en de kinderen zelf telkens opnieuw de kans moeten krijgen om daarin te participeren.⁶⁴

Een ander aandachtspunt is dat als ouders hun relatie verbreken, het voor hun kinderen eigenlijk irrelevant zou moeten zijn wat voor relatie (formeel of informeel) die ouders hadden. De belangen van de

kinderen zouden altijd leidend moeten zijn en zij zouden, ongeacht de relatievorm van hun ouders, in dezelfde mate moeten worden beschermd. Om dit te bereiken zou het het overwegen waard kunnen zijn om, zoals ook in andere landen is gebeurd, de koppeling tussen de (echt)scheidingsprocedure en het verplicht opstellen van het ouderschapsplan los te laten.⁶⁵ Niet alleen in dit opzicht, maar ook in andere opzichten zou Nederland wellicht iets kunnen leren van andere landen. Daar zijn namelijk eveneens ontwikkelingen gaande die zien op een andere manier van scheiden en het daarbij meer centraal stellen van de belangen van kinderen, zoals bijvoorbeeld de Zuid-Afrikaanse Parenting Coordination⁶⁶ en het Deense Familie-rechtshuis.⁶⁷

Valt er een wereld te winnen? Dat waarschijnlijk niet, maar onder het motto 'verbeter de wereld, begin bij jezelf' zal het in Nederland zeker lukken om nog verdere stappen te zetten

6 Slot

Als het gaat om de bescherming van kinderen in (echt)scheidingsprocedures is de afgelopen jaren de rode draad geweest dat de aandacht voor hun rol en positie is toegenomen. Er is meer oog voor de belangen van de bij de (echt)scheiding betrokken kinderen en de wijze waarop zij hun stem kunnen laten horen. Niet alleen van belang is echter dát de belangen van kinderen gedurende de (echt)scheiding worden beschermd, maar kinderen verdienen ook bescherming in de periode daarna. Bovendien zou het voor de bescherming van kinderen als hun ouders uit elkaar gaan eigenlijk geen verschil moeten maken voor welke relatievorm die ouders hebben gekozen. Er zijn dus (verdere) verbeteringen mogelijk. Diverse, potentiële veranderingen staan op stapel waardoor kinderen in de toekomst hopelijk nog beter worden beschermd. Valt er een wereld te winnen? Dat waarschijnlijk niet, maar onder het motto 'verbeter de wereld, begin bij jezelf' zal het in Nederland zeker lukken om nog verdere stappen te zetten.